

Kulturális normák kontra állami szabályozás a családon belüli szexuális erőszak szempontjából: javasolt modell az arab családok számára¹

A tanulmány egy összetett problémának a feldolgozásában kíván segítséget nyújtani: hogyan lehet a szexuális bántalmazás eseteiben beavatkozni egy zárt közösségre. Ehhez egy kulturálisan érzékeny intervenciói modellt ajánl.

A cikk előzményeül szolgáló kutatást az Izraelben élő palesztin családokat érintő esetek feldolgozása jelentette. Az eredmények szerint a nyugati társadalmakkal ellentétben, ahol az állam felelősséget vállal az állampolgáraiért és olyan jogszabályai vannak, amelyek segítik a szexuális bántalmazás áldozatainak védelmét, valamint megbüntetik az elkövetőt, itt számos kis közösségben az emberek a családjaikkal élnek kölcsönös függésben. A család, a legfontosabb védelmező és büntető hatalom, sokkal inkább, mint az állam. A nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben alkotott jogszabályok, tipikusan, a család egységét és reputációját is fenyegetik, ezért gyakran elutasítják a külső, állami beavatkozás lehetőségét, és a család az áldozat ellen fordul. Ahelyett, hogy az elkövetőt büntetné meg, a családok gyakran védelmére kelnek, és az áldozatot hibáztatják az okozott gondokért. Ez a bántalmazott ismételt áldozattá válásához is vezet. A cikk szerzői által javasolt kulturálisan érzékeny beavatkozási modell hat állomásból áll: (1) az információk összegyűjtése, (2) a család / családi kapcsolatok feltérképezése, (3) együttműködés és megegyezés a közösség vezetőivel (4) a bűnösség megállapításának, a bocsánatkérésnek és a büntetésnek a ceremóniája, (5) kezelések, gondoskodás és végül (6) "utánkövetés".

A kulturálisan érzékeny intervenció képes arra, hogy a család hatalmát az áldozat javára használja fel, a jogot megelőző, de ahhoz hasonló jogi következményekre vezessen, mint a hagyományos állami beavatkozás, a család egységének és megbecsülésének veszélyeztetése nélkül, s ezzel együtt megóvja az áldozatot is a további sérülésektől.

Ha a fejlett jogrenddel rendelkező országokban családon belüli szexuális erőszak történik, az állam – egyre több országban – gondoskodik az áldozat védelméről, terápiás gondozásáról. Az állami intézményrendszer működésbe lendül a bántalmazó megbüntetésére, az áldozat biztonságos életkörülményeinek és további kezelésének, gondozásának biztosítására.

EZ A BEAVATKOZÁSI MODELL KÉT ELVEN ALAPUL:

- 1. Az állam felelős állampolgárai védelméért, ennél fogva az áldozat valamennyi szükségletét is neki kell kielégíteni (menedék, oktatás, szociális és pszichoszociális támogatás stb.).**
- 2. A felnőtt a családban pszichésen független személyiségnek tekintendő, ennél fogva az áldozat is képes elviselni azt a családon belüli ideiglenes szeparációt, ami önmaga és élete újra felépítéséhez szükséges.**

Ezek az elvek, és az erre épülő paternalista beavatkozási rendszer a legtöbb nem nyugati társadalom számára elfogadhatatlan, hiszen azok kollektív és/vagy autoriter társadalmi berendezésben élnek – ahogyan az a tanulmányban szereplő kutatásban, az Izraelben élő palesztin közösségnél is megfigyelhető. Ezekben a kultúrákban a család és nem az állam az az entitás, amely egyedül felelősséggel tartozik a gyermekek biztonságáért és életéért, a családtagok pedig kollektív identitást, és nem individualitást kapnak a családjuktól. Ezért ha a család egy tagja (a közösség megítélése szerint a gyermek egyetlen potenciális védelmezője) bántalmazóvá válik, a családból való eltávolí-

tása az egész családot veszélyezteti – beleértve az áldozatot is. A tradicionális, „nem nyugati” közösségekben az elkövető elítélése, és börtönbe juttatása nem biztosítja az áldozat pszichés jóllétét vagy szociális biztonságát, ráadásul tovább erősíti a család addigi autoriter rendszerének fennmaradását.

Izraelben 1955-ben fogadták el – az azóta számos alkalommal módosított – gyermekvédelmi törvényt. A jogszabály szerint, ha egy felnőtt szexuális, fizikai vagy érzelmi gyermekbántalmazással gyanúsítanak, a jegyzőkönyv felvételét (s ezzel együtt a bizonyítékok összegyűjtését és rögzítését) a rendőrség, a gyermekvédelmi szakember vagy egy általános szociális munkás végzi. Az utóbbi két esetben a szakember kezdeményezheti, javasolhatja az elkövetővel szemben jogi eljárás megindítását². A nyugati modellnek megfelelő állami beavatkozás (jogi eljárás és büntetés, illetve áldozat gondozás) a tradicionális közösségekben élő áldozatok számára súlyos lelki és szociális sérüléseket okoz, valamint konfliktust idéz elő a kisközösség kollektív normái és az állami hatalmi rendszer között.

Mindezek bizonyítására a szerzők az Izraelben élő palesztin közösség reakcióit tanulmányozták az incesztus miatt lefolytatott eljárásokban, és leírták a beavatkozás okozta pszichés és szociális károkat. A kutatás során két palesztin terapeuta által összegyűjtött adatokat is felhasználtak, akik családterápiával és az izraeli palesztin közösségekben történt családon belüli szexuális abúzus áldozataival foglalkoznak.

Az Izraelben élő palesztin családok jellemzői:

> általában a városok, falvak csak arabok lakta kerületében élnek, családtagjaikkal körülvéve,

> a közeli és távoli együtt élő családtagok aránya 50 és 500 fő között mozog,
> a palesztin mentalitást jellemző „egy mindenkiért, mindenki egyért” elv, és az ezzel együtt járó kölcsönös függőség,

> a mindennapi élet (beleértve az oktatást, vállalkozásokat, gazdasági ügyeket és a helyi önkormányzatokat) a tágabb család, a „hamula” védőernyője alatt zajlik,

> a nők külön közösséget alkotnak, amelyet a tradíciók és a vallási szabályok irányítanak, és a család férfijai - apák, testvérek, unokatestvére, nagybácsik - felügyelnek a nő korát, iskolázottságát, társadalmi státusát és foglalkozását figyelembe véve.

> a nők mindenkor családjuktól vagy házastársuktól függenek - a nők számára (bármilyen korú is) az egyedül élés elfogadhatatlan,

> a család megítélése, reputációja az egyik legfontosabb erőforrások közé tartozik, s a család bármely tagjának negatív megítélése az egész családra kihat.

**SEXUÁLIS ABÚZUS
A PALESZTÍNOK KÖZÖTT:**

> nehéz olyan irodalmat találni az arab világban, ami a szexuális abúzzsal foglalkozik, s ez alól az izraeli palesztin közösség sem kivétel,

> a gyermekek anonim nyilatkozatain alapuló becslések alapján a 12 éves fiúk 20 százalékát, a lányoknak pedig mintegy 11 százalékát érte szexuális bántalmazás, és a bántalmazóknak mintegy 40 százalék volt rokon vagy szomszéd, ismerős,

> a fiú áldozatok szülei ritkán fordulnak a hatóságokhoz, ha kiderül, hogy gyermeküket szexuálisan bántalmazták, az elérhető terápiás kezeléseket is visszautasítják, aminek fő oka, hogy szegénylik, ami a családjukban történt, legszívesebben titokban tartanak vagy kitérőlnék emlékezetükből a történeteket,

> a lányok esetében sem a család az elsődleges feljelentő, hanem a tanárok, orvosok, terapeuták, akihez akkor fordulnak, ha a bántalmazás terhességet vagy komolyabb vérzést eredményez, és el kell látni a gyermeket, esetleg akkor, ha a lány, vagy egy családtagja dühbe

gurul a szüzesség elvesztése miatt,
> a feltárt bántalmazások a közvélemény figyelmét a családra irányítják, amit egyértelműen szégyenként élnek meg a családtagok, s a rendőrség, jóléti szolgálatok beavatkozása is több sérülést és problémát okoz, mint amennyi segítséget tud közvetíteni a bántalmazottnak. Többek között azért is, mert az arab társadalomban azt a családot, amelyben szexuális bántalmazás fordul elő „érinthetetlenek” tekintik, és kirekesztéssel sújtják valamennyi tagját.

• A probléma jobb megértése érdekében álljon itt egy konkrét eset, a kutatásban szereplők közül: „Salwa 12 éves kislány, aki szülei válása (4 éves kora) óta nagyszüleivel élt együtt. 6 éves korában Salwa arról számolt be, hogy apai nagyapja rendszeresen molesztálja az unokatestvérét és az édesanyját. Az esetet kivizsgálták, és a nagyapát 6 éves börtönbüntetésre ítélték, emiatt az egész családot nagy szegény érte. A nagyapa családja azt terjesztette, hogy Salwa anyjának családja csak kitalálta az egész bántalmazásos esetet, hogy ezzel rossz hírbe hozza a nagyapát és rokonságát. A gyermek szenvedéseivel senki nem foglalkozott komolyan. Az apai rokonság azt tartotta róla, hogy „veszélyes gyom, amit ki kellene irtani a családból”. Salwa ezután az anyai nagyszülőkhöz került, megszakítva ezzel minden kapcsolatot az apával és annak rokonságával. Egy évvel később, egyik tanára útján arról számolt be a szociális munkásnak, hogy az anyai nagyapja muto-gatja magát neki. Ekkor kiemelték a családból, intézetben helyezték el, majd ismételten vizsgálatot indítottak. Salwa egyetlen anyai vagy apai rokona sem támogatta ebben a nehéz időszakban a kislányt. A szülők ekkor már mindketten új házasságban éltek, és megszakítottak minden kapcsolatot a gyermekkel, mivel „olyan tiszteletlen volt a családjával, amelyhez tartozott”. Mindkét szülő rokonsága úgy ítélte meg, hogy a lány nagyon hálátlanul viselkedett, elutasították a családba fogadását és az intézetben sem látogatták meg soha. Salwa, akinek 9 féltestvére volt, mély depresszióba esett, alacsony önbecsülése volt és szenvedett a magánytól.”

Az olyan fiatal lányoknak, mint amilyen Salwa is, a család jelenti azt a kulturális hátteret, amelyből az értékek és szabályok erednek, ezért képtelenek a családjuktól érzelmileg, szociálisan vagy gazdaságilag függetlennedni vagy a terapeutával (aki kiemelte a családjából) együttműködni. Salwa jól tudta, hogy élete sokkal jobban függ a családjától, mint az államtól, ezért 18 éves korában, amikor elhagyhatja az intézetet, az elsődleges célja az lesz, hogy menedéket találhasson a család valamely tagjánál, és a közösség (családja) megbocsásson neki, illetve visszafogadja őt.

A Baker és Dwairy által kidolgozott, a kultúrák közötti különbségekre érzékeny beavatkozási modell fő előnye, hogy míg segíti az állam által kitűzött célok megvalósítást (a bántalmazó megbüntetését, az áldozat védelmét, az egész család terápiás kezelését), érzékeny a kisközösségi normákra és speciális értékekre is.

**A MODELL HAT ÁLLOMÁSÁNAK
RÖVID BEMUTATÁSA**

1. Az információk összegyűjtése:

Mivel az arab családoknál a magán- és közszféra között éles határvonal húzódik, különösen nehéz a családon belül történt szexuális erőszak körülményeinek feltárása. Először a bántalmazás fizikai jeleit, sérüléseket kell - mint közvetett bizonyítékot - összegyűjteni. Eközben tekintettel kell lenni a kulturális sajátosságokra. Figyelembe kell venni a tinédzser korú fiúk és fiatal, hajadon lányok testvéreikhez való ragaszkodását. Ha „aránytalan erőszakot” alkalmaz egy lánnyal szemben idősebb bátyja, akkor ismerni kell, hogy a diszfunkcionális családokban - ahol az apa nincs jelen (elvált, börtönbüntetését tölti, meghalt vagy migráns munkavállaló stb.) - a legidősebb testvér veszi át az apa szerepét, beleértve a lánytestvérek testi fenyegetésének jogát is. További veszélyt rejt magában, hogy az eljárásban résztvevő szakemberek a társadalom egészére jellemző magatartásokat kéri számon az eltérő, kisközösségi normák szerint élőknél

2. A családi kapcsolatok feltérképezése:

Ezen az állomáson a szociális munkás vagy a gyermekjóléti szakember feltérképezi a szűkebb és a kiterjedt család hie-

rarchikus struktúráját, és meghatározza azokat a személyeket, akik az áldozat támogató apafigurájává válhatnak. Ez azért fontos, mert ezen a lépcsőfokon alkalmazza a modellt a Landau-Stanton-féle „kapcsolat-terápiát”, azaz olyan (a családon belül) magas státusszal és hatalommal bíró, hiteles családtag bevonását, akit kiképeznek, és aki a későbbi terápia egyik vezetője lesz. Az áldozat ilyen típusú védelmezőjét az arab „Tanib” elnevezéssel illetik, ami olyan mediátort jelent, aki a segítséget kérő személy és a közösség között közvetít.

3. Együttműködés és megegyezés a közösség vezető tagjával:

Az intervenció folyamat ezén állomásán a szociális munkás, a rendőrség egy munkatársa, jogász, a nemzeti vagy vallási közösség egy-egy képviselője, a gyermekek egy tanára és a támogató apafigura egy bizalmas találkozáson vesz részt. Itt a szociális munkás és az áldozat támogató apafigurája a résztvevők elé tárja a szexuális erőszak ismert tényeit, a bántalmazó és az áldozat megnevezésével. A jogász ismerteti a jogszabályok szerint kötelező hivatalos lépéseket, és felkéri a résztvevőket, hogy tegyék meg (a jogszabályok által kitűzött céloknak is megfelelő) javaslataikat a probléma megoldására: (a) a bántalmazás megszüntetésére és az áldozat megvédésére mindenféle érzelmi, szociális vagy fizikai sérüléstől, (b) az elkövető elítélésére és megbüntetésére, (c) az alkalmazandó egyéni és családterápiára, (d) az áldozat és családja utánkövetésének biztosítására.

4. A bűnösség beismerése, bocsánatkérés és büntetés:

Ezen a lépcsőfokon a modell szerint a megegyezés létrehozásában résztvevő valamennyi fél és a család, az áldozat, valamint az elkövető részvételével ceremóniát rendeznek egy olyan helyen, ami a lehetőségekhez képest a legközelebb van az áldozat otthonához. A ceremónia első lépéseként a család elismeri, hogy a nukleáris családon belül szexuális erőszak történt, kinyilvánítják együttérzésüket és sajnálatukat az áldozat felé. Majd ezekhez a kinyilatkoztatásokhoz a család más tagjai is csatlakoznak. Ezután az elkövető közvetlenül az áldozattól bocsánatot kér és megfogadja, hogy nem fog neki több fájdalmat okozni, semmi-

lyen körülmények között. Harmadik lépésként a résztvevők meghozzák az elkövető felett ítéletüket (ideiglenes vagy tartós kizárását a családból, részleges vagy teljes kizárását az örökségből, hogyan kell jóvátennie tettét az áldozat számára stb.). Végül a család kinyilvánítja, hogy mindent megtesz az áldozat későbbi védelme és a bántalmazóval szembeni büntetés maradéktalan végrehajtása érdekében. Ha bármelyik szakasz valamilyen okból félbeszakad, vagy nem lehet sikeresen lezárni, az egész eljárás megszűnik, és többet nem is lehet újra kezdeni.

5. Terápia:

(Családterápia valamennyi családtag számára, a gyermekek terápiás kezelése, a bántalmazó terápiája, az áldozat terápiája, párterápia): a terápiák összetett és sokrétű rendszerére azért van szükség, mert a családon belüli szexuális erőszak minden családtag életére kihat, következményeit valamennyien viselik valamilyen formában. Bár a muszlim nők a poligámia potenciális fenyegetése alatt élnek, és ezért ha férjük (házassági szándékkal) érdeklődik egy fiatalabb női rokon vagy valamilyik nővérük iránt, az számukra nem jelent incesztust, mégis dühöt éreznek, és összezavarodnak - ezeket az érzelmeket pedig kezelni kell. Hasonlóan a család fiatalabb tagjaihoz, akiket sokkol az incesztussal való első találkozás. Az ő terápiájukban kulcsszerepe van a támogató apafigurának, akik segítenek a nő számára felismerni és megerősíteni, hogy ők a saját családjuk vezetői, a családtagoknak a család struktúrájába vetett bizalmát kell helyreállítani. Ha az apa volt a bántalmazó, a feleséget/anyát biztosítani kell arról, hogy a férj rokonságától nem kell félnie, a patriarchális társadalomban is biztonságban élhetnek egyedül. A szexuális erőszak ténye, mint egy demarkációs vonalként húzódik a családban, elválasztva az eseményeket „előttiekre” és „utániakra”. A segítségre szoruló testvéreket, fiatalokat támogatni kell, és meg kell őket védeni az izolációtól. Először, a terápia segítségével, saját maguknak kell megérteniük és feldolgozniuk a történeteket. Némiképp eltérő célokat szolgál a bántalmazó apa terápiája, akiben az alábbi (az arab tradíciókra visszavezethető) érzések dűlnak: (1) szígyenbe került a közösség előtt, (2) düh

és kétségbeesés, hogy elveszítette a családon belüli vezető szerepét, (3) harag az áldozattal szemben, aki megtörte a „csend hagyományát”, (4) düh és értetlenség az állami intézményekkel szemben, amelyek a gyermek jólétét helyezik középpontba az apáéval szemben. Mindezeket az érzéseket tovább mélyíti, hogy az arab férfinak tradicionálisan joga van testi fenyítést alkalmazni a gyermekeivel, feleségével, a hierarchiában alatta állókkal szemben. Nehezíti a terápia alkalmazását, hogy az arab közösségek többségében „bolondnak” tartják azokat, akik pszichiátriai kezelésre járnak.

6. "Utánkövetés":

Valamennyi félnek – szociális munkás, családterapeuta, az ügy koordinátora, a támogató apafigura – mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy az egyezségben foglaltakat végrehajtsák. Ennek érdekében havonta találkoznak a terápia értékelése és a felmerült esetleges nehézségek megoldása érdekében. Ha a szociális munkás vagy a gyermekjóléti szakember úgy találja, hogy az áldozat védelme és biztonsága nem teljes, esetleg ismételten bántalmazták, azonnal elindítják a jogszabályok szerinti eljárást.

A fentiekben bemutatott modellt arab közösség számára dolgozták ki.

Érdeemes más országokban, közösségekben is újragondolni, hogy a hagyományos állami beavatkozási modell a nemzeti, kisebbségi csoportok számára milyen következményekkel jár. Ez az intervenció modell egyrészt fokozza az állami jogszabályok végrehajtásának hatékonyságát, másrészt, mivel az állami intézmények képviselőinek, terapeutáknak és a családnak az együttműködésére épül, segíti a családon belüli szexuális erőszak visszaszorítását a közösségekben belül, valamint hozzájárul az áldozat és családja rehabilitálásához.

Gyurkó Szilvia

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. A cikk, amelyet ismertünk a *Child Abuse and Neglect* 27. számában jelent meg (Khawla Abu Baker, Marwan Dwairy: Cultural norms versus state law in treating incest: a suggested model for Arab families, 109-123 oldal)
2. Ha erre nem kerül sor, a gyermekjóléti szakember és a rendőrség az elkövetővel való együttműködés lehetőségének függvényében dönt a további lépésekről.